

Ochrona różnorodności językowej w Europie jest jednym z najczęściej deklarowanych zadań Unii Europejskiej, która nie tylko wspiera różne programy, instytucje i sieci badaczy i praktyków działających na rzecz języków mniejszościowych, ale prowadzi także różnego rodzaju kampanie poświęcone podnoszeniu świadomości na temat wielojęzyczności i różnorodności kulturowej i językowej Europy. Większość państw europejskich, w tym Polska, wspiera uznawane na swoim terytorium języki autochtoniczne. Języki mniejszościowe i regionalne otoczone są ochroną w ramach wewnątrzpaństwowych aktów prawnych oraz międzynarodowych konwencji, takich jak Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, która weszła w życie w 1998 roku i została ratyfikowana przez Polskę w 2009 roku. Jednak w skali całego kontynentu europejskiego oficjalnie uznane języki stanowią tylko niewielki procent wszystkich używanych przez ludzi odmian językowych. Nieuznane formy, zarówno te postrzegane jako odrębne języki, jak i te traktowane jako dialekty języka państwowego, rzadko otrzymują jakiekolwiek wsparcie. Co więcej, ich użytkownicy napotykają różne przeszkody – społeczne, kulturowe i polityczne – używając ich w przestrzeni publicznej lub domagając się uznania dla tych języków. Odmiany językowe sklasyfikowane jako dialekty (które w ramach tego projektu nazywane są językami kolateralnymi) prawie nigdy nie są wymieniane w debatach na temat zalet wielojęzyczności i konieczności ochrony różnorodności językowej w Europie. Jednak podejmowane na całym kontynencie działania służące ochronie i rewitalizacji języków mniejszościowych oraz towarzyszące im dyskursy na temat zagrożenia języków prowadzą do wzrostu świadomości językowej ludzi. W wielu przypadkach pomaga to w podjęciu niezbędnych kroków, by zapewnić tym językom status. Takie procesy wpływają na kształt tych języków, a także na zbiorową tożsamość ich użytkowników.

Celem projektu jest zbadanie obecnej sytuacji języków kolateralnych – takich, które należą do tej samej rodziny językowej, co język państwowy, są w dużej mierze między sobą wzajemnie zrozumiałe i uznawane najczęściej za dialekty języka dominującego – a także wpływu podejmowanych na rzecz tych języków działań na kształtowanie się tożsamości zbiorowej użytkowników tych języków. Badania przeprowadzone będą na obszarze Polski i dotyczyć będą pięciu obszarów, bardzo zróżnicowanych pod względem stopnia używania języków lokalnych, stopnia ich kodyfikacji i świadomości kulturowej i językowej ich użytkowników. Są to Mazury, Podlasie, Podhale, Śląsk i Kaszuby. Spośród tych odmian językowych jedynie kaszubski ma od niedawna status języka regionalnego i będzie służyć tu jako punkt odniesienia i porównania dla pozostałych.

Języki kolateralne funkcjonują przede wszystkim w formie ustnej, a proces ich kodyfikacji dopiero się rozpoczął. Ponieważ Europa jest wysokoupiściennym kontynentem i to pismo oraz związane z nim instytucje są narzędziami ochrony języków, stawiamy hipotezę, że z tego powodu nie są one zauważane jako część bogactwa językowego kontynentu. Wspólnoty dążące do ochrony swoich języków podejmują więc przede wszystkim działania mające na celu ich kodyfikację. Tymczasem wszystkie działania związane z językiem oddziałują na samych jego użytkowników, na ich postrzeganie więzi z innymi osobami tym językiem się posługujących, a zatem na tworzenie zbiorowej tożsamości. Oznacza to, że działania wewnątrzjęzykowe mają istotne konsekwencje pozajęzykowe, społeczne.

Podjęte przez nas badania dotyczą więc wielu obszarów: języków; użytkowników tych języków – ich postaw, przekonań, praktyk językowych; czynników, które wpływają na status tych języków – przede wszystkim ideologii językowych; charakteru i typu działań podejmowanych na rzecz tych języków oraz wytwarzanych przez działaczy dyskursów – polityki i planowania językowego; procesów społecznych, w tym zwłaszcza ruchów na rzecz zachowania i uznania języków, które są typem ruchów społecznych. Tak złożone, transdyscyplinarne badania wymagają użycia wielu krzyżujących się metod badawczych, łączących badania ilościowe i jakościowe. Zbadamy więc obecny stan języków kolateralnych w Polsce posługując się badaniami kwestionariuszowymi etnolingwistycznej żywotności. Badania statystyczne będą uzupełnione poprzez obserwacje uczestniczące oraz pogłębione wywiady z przedstawicielami tych grup. Na podstawie tych badań sprawdzimy, jakie czynniki i przekonania (ideologie językowe) oddziałują na żywotność tych języków. Prześledzimy działania podejmowane na rzecz tych języków, koncentrując się zwłaszcza na procesie standaryzacji tych języków i wynikających z tego konsekwencji (tu pomocne będą badania językoznawcze, ale też analiza mediów). Kolejnym obszarem badań będzie polityka językowa i działania aktywistów na każdym z tych obszarów (badania analizy dyskursu przeprowadzone na podstawie wywiadów, fokusowych dyskusji, obserwacja uczestnicząca, analiza mediów). Każdy z wybranych obszarów zostanie poddany wielostopniowej analizie, by w końcowym etapie prac dokonać analizy porównawczej i wyciągnąć wnioski natury ogólnej dotyczące żywotności języków kolateralnych oraz relacji między językiem oraz procesami językowymi i tożsamością zbiorową.

Tak ujęte badania pozwolą zrozumieć, jak funkcjonują i oddziałują języki jako część życia społecznego, a więc istotnie wpłyną na rozwój socjolingwistyki. Rezultaty badań zostaną przedstawione w formie cyklu artykułów naukowych i popularnonaukowych, dwóch monografii wieloautorskich oraz prezentacji dla odbiorców ze świata nauki oraz ludzi, których te problemy dotyczą.